

Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi / Journal of Turkish History Researches,
Yıl/Vol. 5, Sayı/No. 2 Güz/Fall 2020
ISSN (çevrimiçi): 2459-0185 ISSN (basılı) : 2548-091X

Kitap Tanıtımı/Book Review

Mehmet Altay Köymen, *Büyük Alâeddin Keykubad ve Zamanı*, Yayına
Haz.: Salim Koca ve Sinan Tarifçi, İstanbul 2020, Kronik Kitap, 607 s.,
ISBN: 978-605-7635-71

Mehmet Akif ERDOĞRU*

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümünün değerli hocalarından merhum Prof. Mehmet Altay Köymen'in (1915-1993) *Büyük Alâeddin Keykubad ve Zamanı* başlıklı yeni bir kitabı yayınlanmış bulunmaktadır. Köymen Hoca'nın bu kitabı ne zaman ve hangi şartlarda hazırladığını ve hayatta iken neden yayımlayamadığı üzerine, onu şahsen tanıyan, ondan lisans ve lisansüstü dersler almış ve Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı'nda onun asistanlığını yapmış bir

---

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
aerdogru@gmail.com. ORCID: 0000- 0003-0647-519X.
(Makale gönderim tarihi: 23.11.2020; Makale kabul tarihi: 30.11.2020)

akademisyen olarak, bazı bilgiler vermek istiyorum. Köymen Hoca (namı diğer İmparator), emekliliğine yaklaştığı dönemlerde, Anadolu Selçuklu sultanı I. Alaeddin Keykubad ve devrinin tarihini yazmak için İbn Bibî'nin Farsça *Selçuknâme'sini* fişlemek ile meşguldü. 1983-84 eğitim öğretim yılında hem bölüm başkanlığı görevini yapıyor hem de I. Keykubad ile ilgili bilgileri toplamaya çalışıyordu. Fırsat buldukça, etrafındakilere, 'Anadolu'yu Türklere vatan yapan bu Selçuklu sultanının tarihinin yazımını bitirmek üzere' olduğunu, teksir kâğıtlarına kendi el yazısıyla, 'dağ gibi' yazdığını ifade ediyordu. Bu sözleri, o dönemin diğer akademisyenleri gibi, ben de kendisinden pek çok defa duymuşumdur. Ancak, kendisinin bana ifade ettiğine göre, kitabının başlığı 'Uluğ Sultan Alaeddin Keykubad ve Zamanı' olacaktı, yoksa şimdiki başlık olan 'Büyük Alâeddin Keykubad ve Zamanı' değildi. Bu tasarrufun, yayına hazırlayanlar veya yayınevi tarafından yapıldığını sanıyorum. O yıllarda bu konuda Türk Tarih Kurumu'nda sanırım iki kez konferans verdi ve bu konferansın sonuçlarını TTK.'nın yayınladığı 'Belleten' dergisinde yayımladı. 1980'den sonra Atatürk devrimlerini yeniden yerleştirebilmek amacıyla, Osmanlı Tarihi kısmen göz ardı edilerek, 'Anadolu'yu vatan tutmuş Selçukluların tarihine' yeniden dönüldü. Bu koşullar altında, Köymen Hoca'nın tezine göre, I. Alaeddin Keykubad 'Selçuklu devri Türk tarihinde fevkalade bir rol' oynamıştı. Atatürk devrini 'Türk tarihinden tecrit ederek' anlamak mümkün değildi. O, imrendiği hocası Fuat Köprülü'nün (1890-1966) 'Türk devletlerinde devamlılık' görüş ve metodunu çok beğenir ve araştırmalarında uygulamak isterdi. Ona göre, I. Keykubad, 'vatan kurucusu Alp Arslan', 'vatan koruyucusu II. Kılıç Arslan' ve 'vatan kurtarıcısı ve yeni bir rejimin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün yanında, 'vatan birliğinin sağlayıcısı, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti Devletinin sınırlarına ulaştırıcısı' olarak Türk tarihindeki şerefli yerini almıştı. Köymen Hoca, Alman tarihçilerden etkilenerek, Keykubad'ı 'vatan kapsamında bir bağlama' oturtmaya çalışıyordu. Yine, ona göre, 'Keykubad'ın izlediği ekonomik politika sayesinde Anadolu halkı o kadar zenginleşmişti ki biriken servet Avrupalılarınkinden çok fazlaydı. Onun devri bir bolluk ve refah devri idi. Kırım ve Harezm'den Anadolu'ya gelen veya getirilen Türkmen ve Kıpçaklar 'tehcir ve iskân siyaseti çerçevesinde' ticaretin

gelişmesini sağlayan insan gücünü oluşturdu. Keykubad, Anadolu'da harap olan şehirleri imar etti, yeni bir tarım politikası izledi, ticaret yollarını açık tuttu,' Türk vatanını' dış düşmanlara (Harizmüşahlar) karşı korudu ve devletini bugünkü Türkiye'nin sınırlarına ulaştırdı ve bu sınırlar içinde 'milli birlik' kurdu. Onun sayesinde Anadolu'da akıllara durgunluk veren bir 'medeniyet ve refah' kazanıldı. Onun bu görüşleri, o dönemlerde, belli resmi çevrelerde taraftar buldu. Köymen Hoca'da bu teveccühten gayet memnundu. İran'daki Büyük Selçuklu İmparatorluğunun tarihini yazmayı bırakarak bu vatani bize sağlayan Türkiye Selçuklularının tarihini milli çerçevede yazmaya' yönelmişti. O sıralarda, hocanın çalışma odasına (Tarih Bölümü koridorunun sonundaki ikinci oda) en sık girenler, arasında merhum Prof. Feda Şamil Arık (1955-2009) (o sıralarda doktorasını yapıyordu ve araştırma görevlisiydi), ben (yüksek lisans dersleri alıyor ve aynı zamanda araştırma görevliydim) ve merhum Prof. Salim Koca (1952- 2020) (doktora tezini hazırlıyordu ama bölümde araştırma görevlisi değildi) vardı. O sıralarda araştırma görevlisi olan Prof. Eşref Buharalı da arada sırada bize katılıyordu. Zaman zaman, onun çalışma odasına, rahmetli Prof. Aydın Taneri (1932-1997) de gelir ve Köymen Hoca'ya eski bir talebesi olarak selam ve saygısını iletirdi. Hoca bu ziyaretlerden fevkalade memnun olurdu. Yine o yıllarda lisans öğrencisi olan Mehmet Ali Hacıgökmen (şimdi Selçuk Üniversitesinde profesör) arada sırada gelirdi. Lisansüstü öğrencilerine karşı otoriter ve ciddi bir yaklaşım sergilerdi. Bana 'hocası Köprülü'nün kendisinden beklediği, ustalık devri eseri olarak, bu kitabı yazdığını' da ifade etmişti. Zira artık Selçuklu tarihinde yaşayan bir otorite olarak (1984-85 yılları) kendisini *eruditiona* ulaştığı dönem olarak görüyordu. Bunların yanı sıra emekliliği gelince dekanlık hocaya çalışma odasını hemen boşaltmasını istedi. Hâlbuki diğer bölümlerdeki emekli hocalara (Sümeroloji'de Prof. Emin Bilgiç (1916-1996) gibi) böyle bir talimat gönderilmemişti. Hoca, buna çok üzüldü. Hatta dönemin dekanının doçentlik jürisine katıldığını, hocası olduğunu, kendisinin telaffuzuyla 'Umumi Türk Tarihi pifefösörü' olarak bunun kendine yapılmaması gerektiğini sıkça ifade etti. Hatta bu konuda resmi yollara da başvurdu. Ama Dekanlık kısa sürede odasını boşalttırdı. Hoca kitaplarını evine götürmek zorunda kaldı. Bu sırada

epey sıkıntı yaşadı. Bu sebeple 1985'ten sonra çalışmaları aksadı. Evinde çalışmadığı için Türk Tarih Kurumu'nda kendisine bir ofis ile bir uzman yardımcısı tahsis edildi. Ama hoca kısa bir süre sonra orada da çeşitli sebeplerden dolayı çalışamaz duruma geldi. Hoca, TTK.'da bana rastladığı zaman, dert yanardı. İki temel hassasiyeti vardı. İlki, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik durumu üzerine yazdığı raporların siyasi parti liderlerince veya temsilcilerince okunmaması ve hatta hiç dikkate alınmaması; ikincisi de yaptığı doçentlerin kendisine vefasızlık göstermesiydi. Emekli olduktan sonra, 1989'a kadar, hocayı bir kez bile Tarih Bölümü koridorunda görmedim (Ben, 1989'da DTCF'den ayrılarak Ege Üniversitesi'ne gittim). Bölüm Başkanı iken çevresinde olanların çoğu, emekli olduktan sonra hocayı terk etmişlerdi. Bu konuda bana dert yanar, 'bunlara ne zararının dokunduğunu' sorardı. Bu dönemde, kafasını meşgul eden üçüncü bir konu da işte bu Alaeddin Keykubad kitabıydı. Hoca, çalışma odasından eve taşınırken 'dağ gibi yazdığı teksirlerin kaybolduğunu' ve hatta 'odasına giren biri tarafından aparıldığını' ifade ediyor ve bir kişinin de ismini açıkça telaffuz ediyordu. Uzun süre bu teksirleri aradı. Vefatından sonra, kitaplarının bir kısmı İstanbul'da Enderun Kitabevi'nin sahibi Ahmet Bey tarafından satın alındı ama bu teksirler terekesinde çıkmamıştı. Öyle anlaşılıyor ki, bu teksirler sonradan birileri tarafından bulunmuş veya muhafaza edilmiş ve böylece bu kitap ortaya çıkmıştır. Böylelikle hocanın emekleri zayi olmaktan kurtarılmıştır.

Rahmetli Köymen Hoca'nın bu çalışması esas olarak İbn Bibî'ye dayanıyor. O yıllarda İbn Bibî'nin Türkçe tercümesi henüz yapılmamıştı. Prof. Adnan Erzi ile Prof. Necati Lügal'ın (1881-1964) faksimile baskıları kullanılıyordu. *Selçuknâme*'de bazı pasajlar edebi Farsça ile yazıldığından, anlaşılması zordu. Bunun Farsçadan Türkçeye tercümesi sonradan Prof. Mürsel Öztürk tarafından yapıldı ve Kültür Bakanlığı tarafından yayımlandı. Bu sayede İbn Bibî, Türk okurlar ile buluştu. Bu tercüme Anadolu Selçukluları devri Türk tarihine büyük bir katkı yaptı. Bu vesile ile belirtmeliyim ki Prof. Mürsel Öztürk'ün bu alandaki katkıları çok değerli ve önemlidir. Köymen Hoca'nın derslerde bana verdiği bilgiye göre, merhum Prof. Adnan Erzi, İbn Bibî'yi Latin harfleri ile DTCF

Matbaasında dizdirtmiş ama son dakikada yayınlama kararından vazgeçerek fasikülleri imha ettirmişti. Bu durumu haber alan Köymen Hoca, matbaadan bazı fasikülleri elde etmeyi başarmıştı. O, hem bu fasiküllere hem de tıpkıbasımını inceliyordu. Adnan Hoca'nın bu kararını üzüntüyle karşıladığını pek çok kez ifade etmişti.

Köymen Hoca'nın bu kitabı o yıllarda tuttuğu fişlerden ve kendi yorumlarından oluşuyor. Hocası Köprülü'den öğrendiğine göre, bir kitabın tasnifi, kitabından kendisinden daha önemlidir. Bundan dolayı, hoca genellemelerden kaçır, bilgileri en küçük ayrıntısına kadar tasnif ederdi. Tarih ilminin görevi 'konuları küçük parçalara ayırmak' derdi. Dolayısıyla bu metodu, yeni yayımlanan bu kitabında da görüyoruz. Ancak eksik olan nokta, tahlil ve terkiplerin az oluşudur. Hoca, eğer zaman bulabilseydi, sanırım daha geniş tahliller yapacaktı. Bu haliyle, on üçüncü yüzyıl Anadolu Türk tarihine katkı yaptığı açıktır. Bu konuda bir misal vermek isterim: *tahrir sisteminin* I. Alaeddin Keykubad devrinde (1220-1237) Sökmen vilayetinde uygulanmış olduğunu tespit etmiştir. Kemaleddin Kamyar, Sökmen (Ermen) vilayetini (Van Gölü çevresi) fethedince, sultan Alâeddin Keykubad, vezir Kara Arslan, pervane Taceddin ve müstevfi Sadeddin'den oluşan bir heyeti, emlak, akar, araziler ve çiftçileri yazmak için Sökmen vilayetine göndermiştir. Bu heyet orada vergi sahiplerini tespit etmiş, ölenlerin ve yurtlarına geri dönenlerin emlakini yazmıştır. Geri gelenlere para, tohum ve hayvan vermişlerdir. Eski vergilerin toplanmasında onlara müsamaha göstermişler veya vergilerini tamamen silmişlerdi. Köylüler, bu tedbirler sayesinde tarım ile meşgul olabileceklerdi. Hoca, bu tür görevlerin *Divan-ı Pervegani'*ye ait olduğunu belirtmiştir (s. 163-4, 343). Yerlerinden kaçan bölge halkı bu uygulamadan sonra geri yerlerine dönmüşlerdir. Bu uygulama, açıkçası *Osmanlı tahrir ve ortakçı sisteminin* temelini oluşturur. Selçukluların bu sistemi kendilerinin mi keşfettiği yoksa kendilerinden önceki uygulamaları mı sürdürdükleri ayrıca bir araştırma konusudur. Bu konuda Bizans, Çin, Moğol devletlerini etkisinin olup olmadığı ayrıca araştırılmalıdır. Ancak, Osmanlı *tahrir defterlerine* benzer resmi defterlerin, Anadolu Selçuklu Devletinde de mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Selçuklular zamanında

211 Büyük Alâeddin Keykubad ve Zamanı

tutulmuş böyle bir defter ne yazık ki zamanımıza ulaşmamıştır. Müteveffa Prof. Bernard Lewis (1916-2018), Selçuklularda ve İlhanlılarda defter tutma uygulaması üzerine, Lügal, Erzi, Houstma, Togan, Kazvini, Duda, İkbal ve Hinz gibi âlimler sayesinde elde ettiği şu bilgileri vermiştir. 'Büyük Selçuklu İmparatorluğu, Anadolu Selçukluları ve Eyyubiler zamanında defter tutma uygulamasında bazı yeni düzenlemeler yapılmıştır. Fakat daha önceki devirlerde (Çin, Moğol ve Uygur) yapılan uygulamaların çoğunun, bu devletler tarafından da sürdürüldüğü görülmektedir. Teknik konularda özellikle istatistiksel veri toplama ve sunma hususunda gelişmeler olduğu görülmektedir. Anadolu Selçuklu Sultanlığındaki bazı bürokratik uygulamalar, İbn Bibi'nin *El-Evâmirü'l-Alaiyye*'sinden elde edilebilmektedir. Vergi ve toprak işleriyle ilgili bu defterler, *Divan-ı A'la*'da muhafaza edildi. Yeni yerler kazanıldığı veya elde edildiği zaman, yeni *tahrirler* yapılırdı. İbn Bibi'ye göre, Sinop, Ahlat ve Antalya için bu tür defterler düzenlendi. Yazıcıoğlu'nun ifadesine göre, İzzeddin Keykavus'un saltanatı süresince Sahib-i Divan Dairesi ile Emvâl Defterlerinin korunması, Anadolu Selçuklu ülkesinde *hatt, siyakat, belağa, inşa ve hisab* hususlarında uzman olan Hoca Bedreddin Horasanî'ye havale edildi. Aynı zamanda Hoca Fahreddin Ali Tebrizî, *inşa ve mektubât* işiyle görevlendirildi. Divan-ı Vezaret'teki 12 defterin her biri, bir *üstad*'a emanet edildi. Başka bir vesileyle, Emir-i Arız Dairesi, *inşa ve siyakat* üzerine uzman olan Şemseddin'e emanet edildi. Yazıcıoğlu, bu dairenin askeri defterlerin (çeri defteri) kontrolünü de yaptığını yazar. *Atabetü'l-Ketabe*'ye (ed. M. Kazvini ve A. İkbal, İran 1329, s. 39-40) göre, Divan-ı Arız'a benzer atamalar, Sultan Sancar tarafından da yapılmıştır. Adıgeçen kitaptaki bir pasaj, 24 adet *tahrir memurundan* söz eder. Toprak ve vergilerle ilgili Divan-ı Vizaret'tekilerin sayısı 12; askerler, tımarlar ve ödemelerle ilgili listeleri tutan Divan-ı Arız'deki *tahrir* memurlarının sayısı da 12 idi. Yazıcıoğlu'nun zikrettiği bir şiirde, bu rakam tekrarlanır ama bu rakamın, Oğuz Destanındaki 12 rakamıyla ilgili olmasından dolayı bir şüphe uyandırmaktadır. Aynı şiir, toprak kayıtlarıyla ilgili bir yorumda bulunur. Biz, ilk kez, İlhanlılar döneminden itibaren bu tür muhasebeler üzerine detaylı risalelere sahibiz. Biri, Felek Ala-i Tebrizî'nin *Saadetnâme*'si (1307'de tamamlandı), diğeri de Abdullah b. Muhammed b. Kiya el-

Mazanderanî'nin *Risale-i Felekiyye*'si (tahmini 1363'de tamamlandı) olmak üzere, iki önemli eser, Zeki Velidi Togan (1890-1970) tarafından keşfedildi ve tahlil edildi. Herat'ta tahmini 1441'de yazılmış olan bir Timurlu elyazması da Adnan Erzi (1923-1990) tarafından keşfedildi. 1337-38 tarihli tam bir bütçe, Z. Velidi Togan tarafından bulundu. İlk ikisi, *Saadetnâme ve Felekiyye*, W. Hinz tarafından ayrıntılı biçimde çalışıldı. *Risale-i Felekiyye*'nin edisyon kritiği, 1952'de Hinz tarafından yapıldı. Bu çalışmalar temel olarak yedi farklı defterin tutulduğunu ortaya çıkarmıştır. 1-*Ruzname*, 2-*Defter-i Avarıza*, 3-*Defter-i Tevcihat*, 4-*Defter-i Tahvilat*, 5-*Defter-i Müfredat*, 6-*Camiü'l-Hisab*, 7-*Kanun*'.¹ Bilinenler çerçevesinde, Köymen Hoca'nın, I. Keykubad devrinde *tahrir* uygulamasının Sökmen vilayetinde yapılmış olduğunu keşfetmesi, bu alana yapılan yeni bir katkıdır. Eleştirilebilecek bir nokta, merhum Prof. Salim Koca tarafından yazılan Giriş kısmıdır. Zira bu kısım konuyla doğrudan alakası olmayan farklı konulara (Türklerin en eski devirlerine ve tarih metoduna) hasredilmiş ve kitabın insicamını bozmuştur. Bir de, bu konudaki modern araştırmalar analitik olarak kullanılmış olsaydı, bu konudaki başyapıtlardan biri olacaktı.

Son olarak, bu teksirleri saklayan ailesine ve dürüstlük göstererek hocanın teksirlerini ölümünden 27 yıl sonra merhum hocanın adına yayınladıklarından dolayı, yayına hazırlayanlara ve yayınevine teşekkür etmek gerekir.

---

¹ Bernard Lewis, 'Daftar', *Encyclopedia of Islam*, vol. 2, second edition, Leiden, s. 80-81.

